

Стримано 22.06.2026р.

Голова спеціалізованої вченої ради

ДФ 26.133.141

проф. Рамський А.Ю.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.141 у Київському
столичному університеті імені Бориса
Грінченка,
доктору економічних наук, професору,
завідувачу кафедри фінансів
Факультету економіки та управління
Андрію РАМСЬКОМУ

РЕЦЕНЗІЯ

Ушенко Наталі Валентинівни, доктора економічних наук, професора, професора кафедри міжнародної економіки Факультету економіки та управління Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, на дисертаційну роботу Александрова Богдана Володимировича на тему «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами та тематикою

Дисертація присвячена дослідженню теоретико-методичних та прикладних аспектів розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ) в Україні в умовах системних трансформацій економічної безпеки, що пріоритетно пов'язані із кризовими викликами його функціонування (війна, інфляція, руйнування інфраструктури), ширшою орієнтованістю на зовнішні мережі підприємницького партнерства, адаптацією бізнесу до змін, обумовлені поступовими процесами європейської інтеграції національної економіки. Концентрація наукових пошуків на розгляді МСБ як ключового драйвера економічного зростання та стійкості країни під час військових дій на території України потребує розробки методичних засад реформи розвитку МСБ та модернізації державного регулювання з урахуванням критеріїв економічної безпеки. Зокрема, відсутні цілісні інтегральні моделі оцінювання розвитку МСБ у безпековому контексті, недостатньо розроблені сценарії їх прояву в умовах війни, активної цифрової трансформації МСБ в парадигмі безпекології. У сукупності перелічені контексти визначені автором як пріоритетні та спрямовані з урахуванням підвищеного рівня невизначеності на пошук методичних підходів та практичних рішень щодо оцінювання та підтримки МСБ у процесі воєнних та післявоєнних трансформацій.

Тематика і зміст розробок дисертаційної роботи відповідає програмним документам з відновлення – Стратегії відновлення, сталого розвитку та цифрової трансформації малого і середнього підприємництва на період до 2027 року (схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2024 р. № 821-р), програмам Державної служби зайнятості з працевлаштування вразливих категорій населення, окремих регіональних

серпня 2024 р. № 821-р), програмам Державної служби зайнятості з працевлаштування вразливих категорій населення, окремих регіональних цільових програм; у нормативно-правовому базисі дотичне до спрямованості Законів України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», «Про засади державної регіональної політики», Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року».

Аналітичні оцінки UNDP підкреслюють, що МСБ є основою національної економіки через вагомий внесок у створення робочих місць і доданої вартості, тому висувують рекомендації щодо підвищення їхньої стійкості та адаптивності. В Україні вже схвалено Стратегію розвитку МСП до 2027 року з окремими цілями «build back better», реалізуються програми «Доступні кредити 5-7-9%», «Власна справа», «Гранти для ветеранів». Структуровані автором пріоритетні компоненти розвитку МСБ з урахуванням безпекової трансформації роблять дисертаційне дослідження своєчасним внеском у поточну підтримку та стратегічне планування повоєнного відновлення економіки України.

Дисертаційну роботу виконано за планом НДР кафедри міжнародної економіки Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, а саме – за комплексними науковими темами «Розвиток економіки міста Києва в умовах євроінтеграції» (2018–2024 рр., реєстраційний номер 0118U001561), «Роль міських агломерацій у забезпеченні сталого розвитку національних економік» (2024–2028 рр., реєстраційний номер 0124U003012).

Тому, враховуючи прикладний характер та змістовне наповнення роботи, є всі підстави вважати її виконаною у руслі пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку України, визначених Кабінетом Міністрів на період до 2030 року.

Оцінка обґрунтованості наукових положень дисертації, їх достовірності і новизни

Дисертаційну роботу характеризує наявність достатньо широкої інформаційної бази, яку склали статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України, звіти Головного управління статистики у місті Києві, Державної податкової служби України, результати моніторингу програм державної підтримки, аналітичні звіти міжнародних організацій USAID, OECD, Світовий банк, дані системи публічних закупівель Prozorro. У процесі виконання дисертаційної роботи автором опрацьовано значний масив наукової літератури українських та зарубіжних вчених-економістів, достатній обсяг нормативно-правових актів щодо функціонування бізнесу в Україні та країн ЄС, що дало змогу визначити дискусійні та недостатньо досліджені проблемні аспекти обраної тематики та запропонувати підходи щодо їх вирішення.

Теоретична основа дослідження інтегрує сучасні концепції розвитку бізнесу, державного регулювання економіки та європейські підходи до підтримки й регулювання малого та середнього бізнесу. Достовірність основних положень та висновків дисертації забезпечується застосуванням системного підходу, загальнонаукових методів наукового пізнання та спеціальних, зокрема аналізу і синтезу, статистичних та економіко-математичних методів, методу нормування показників, методу сценарного моделювання, графічних та табличних методів.

Методичні підходи і методи дослідження, які застосовані дисертантом, не містять суперечностей, є адекватними визначеному науково-прикладному завданню та дозволяють об'єктивно відображати стан ефективності регулювання малого та середнього бізнесу, здійснювати репрезентативні розрахунки.

Чітка постановка мети та завдань роботи дозволили автору достатньо логічно представити власне бачення щодо вдосконалення механізму регулювання та підтримки малого та середнього бізнесу, структурні компоненти якого слід визнати релевантними для майбутніх умов економічного відновлення України та регіонів по завершенню військового стану.

У розділі 1 «Теоретико-методичні основи розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» розкрито підходи до сутнісного трактування поняття «розвиток малого та середнього бізнесу», представлена позиція автора щодо розгляду розвитку МСП як комплексний процес якісних та структурних змін у секторі малого та середнього підприємництва. Важливим з позицій подальших практикоорієнтованих рекомендацій слід визнати проведений порівняльний аналіз принципів розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та країнах ЄС. Зарубіжний та вітчизняний досвід реалізації програм в сфері малого та середнього бізнесу дозволив визначити основні інструменти та програми для його підтримки та розвитку. Значну увагу приділено дослідженню взаємозв'язку розвитку МСБ та економічної безпеки держави, розкрито структуру економічної безпеки та особливості її трансформації в сучасних умовах. Послідовно проаналізовано нормативно-правове забезпечення функціонування малого та середнього бізнесу, а також систематизовано інструменти державної підтримки підприємництва, що створює належне теоретичне підґрунтя для подальших досліджень.

У розділі 2 «Методичні положення та інструментарію оцінювання розвитку малого і середнього бізнесу в контексті забезпечення економічної безпеки національної економіки» автором проведено комплексний аналіз сучасного стану розвитку малого та середнього бізнесу в Україні та здійснено оцінювання його ролі у забезпеченні економічної безпеки. На основі узагальнення існуючих методичних підходів розроблено інструментарій інтегрального оцінювання розвитку МСБ, який охоплює структурний, соціальний, фінансовий та цифровий блоки показників. Важливим елементом дослідження є аналіз зарубіжного досвіду розвитку малого та середнього

бізнесу, що дозволило виявити ефективні практики державної підтримки та визначити можливості їх адаптації до вітчизняних умов господарювання.

У розділі 3 «Рекомендації щодо розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України» представлено авторське бачення щодо підвищення ефективності розвитку малого та середнього бізнесу з позиції безпекології. Автором запропоновано систему заходів державного регулювання та підтримки МСБ, диференційовану за групами підприємств, а також обґрунтовано напрями імплементації кращих практик країн Європейського Союзу. На основі сценарного підходу здійснено прогнозування перспектив розвитку малого та середнього бізнесу та визначено очікувані результати реалізації запропонованих заходів. Логічним завершенням дослідження стало формування комплексу рекомендацій, спрямованих на зміцнення економічної безпеки держави через підвищення стійкості, фінансової спроможності, цифрової зрілості та конкурентоспроможності малого і середнього бізнесу.

Проміжні та заключний висновки подані з дотриманням загальної логіки дослідження, обґрунтовано репрезентують підсумки виконаної дисертаційної роботи та повною мірою відображають основні положення проведеного наукового експерименту, можливі результати його впровадження у суспільну практику.

Синергетичний результат проведеного наукового дослідження полягає в поглибленні концептуальних засад регулювання та підтримки малого та середнього бізнесу шляхом уточнення його понятійно-категоріального апарату, розширення методичних положень оцінювання ефективності та розробки важелів регулювання розвитку малого та середнього бізнесу, орієнтованого на потреби євроінтеграції України та повоєнного відновлення. У сукупності отримані результати розширюють межі економічної теорії економічного регулювання малого та середнього бізнесу, зокрема щодо взаємозв'язку між його економічними, екологічними та соціальними аспектами. Вищевикладене свідчить, що результати, отримані в дисертаційному дослідженні, є обґрунтованими і достовірними.

Новизна основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом авторки, її опублікованими науковими працями дає можливість погодитися з положеннями, які винесені автором на захист на предмет наукової новизни і відображають його особистий внесок:

1. Удосконалено методичний підхід до інтегрального оцінювання розвитку малого та середнього бізнесу в контексті економічної безпеки, який базується на виділенні структурного, соціального, фінансового та цифрового блоків, що на відміну від існуючих напрацювань, враховує виклики та запити вітчизняного бізнесу в умовах воєнного стану та дозволяє кількісно виявляти

внутрішні дисбаланси сектору МСБ, визначати релевантність впливу виділених блоків на рівень стійкості бізнесу (с 100 - 113).

2. Удосконалено систему заходів державного регулювання малого та середнього бізнесу, в основу якої покладено їх орієнтованість на показники економічної безпеки, яка на відміну від існуючих напрацювань сегментована за критерієм розміру на заходи для мікро-, малого та середнього бізнесу, що дозволить вирівнювати структурні дисбаланси у його розвитку, підвищувати фінансову спроможність, цифрову зрілість та соціальну ефективність (с 144).

3. Удосконалено методичні положення прогнозування динаміки структурних змін інтегрального індексу розвитку МСБ, що відрізняється від існуючих структуризацією за блоками структурного, соціального, фінансового та цифрового в умовах системних трансформацій економічної безпеки з виокремленням нормованих показників країн Європейського Союзу на основі сценарного моделювання, що дозволяє визначати перспективні напрями розвитку МСБ з метою економічної євроінтеграції (с 169-189).

4. Отримало подальший розвиток підхід до оцінювання економічної безпеки сектору МСБ шляхом застосування критеріїв інтерпретації коефіцієнтів за блоками, що на відміну від існуючих підходів, дає змогу оцінювати не лише кількісні параметри функціонування МСБ, а й якісні зміни у його економічній структурі, зайнятості, фінансовому забезпеченні та цифровій адаптації (с.154-166).

5. Отримала подальший розвиток структурно-функціональна модель посилення ролі малого та середнього бізнесу в системі трансформацій економічної безпеки держави, в якій конкретизовано мету, зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці, напрями розвитку МСБ (активізації ділової активності, розвитку людського капіталу, цифровізації суб'єктів, посилення соціальної відповідальності держави) та очікувані результати впливу розвитку МСБ на посилення економічної безпеки. Дана розробка відрізняється від існуючих структуризацією напрямів розвитку МСБ, які сприяють стійкості економічної безпеки, що дозволить збільшити результативність внеску МСБ у соціально-економічний розвиток країни на основі концентрації на релевантних заходах (с 49);

6. Отримало подальший розвиток заходи щодо імплементації досвіду країн Європейського Союзу з метою розвитку МСБ, які передбачають створення єдиного підприємницького реєстру з виокремленням мікропідприємств, запровадження програм масштабування МСБ, підтримку середніх підприємств з орієнтацією на інноваційну та експортну активність, формування локальних кластерів, використання практики розробки державних та регіональних програм окремо для мікро-, малих та середніх підприємств. Ця розробка відрізняється від існуючих акцентом на релевантні функціональні напрями розвитку МСБ в контексті економічної євроінтеграції, що дозволить спрямувати заходи державного регулювання на посилення ролі МСБ у трансформації економічної безпеки (с. 136).

Загалом ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованих наукових праць та авторефератом дисертації дає змогу стверджувати, що

основні наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані дисертантом, характеризуються науковою новизною та відображають особистий внесок здобувача у розвиток теоретичних та практичних положень щодо забезпечення ефективності регулювання розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Значущість дослідження для науки і практики, шляхи використання його результатів

Наукове значення отриманих результатів полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретичних положень, методичних підходів і прикладних рекомендацій щодо розвитку малого та середнього бізнесу з метою досягнення стійкості економічної безпеки України.

Узагальнено практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані положення й підходи можуть бути використані для формування і реалізації по точних та перспективних напрямів розвитку малого та середнього бізнесу в умовах воєнного часу та повоєнного періоду на макрота мезоекономічному рівні, їх проєкції на функціонування підприємницьких структур. Зокрема, напрацювання автора мають підтвердження практичного впровадження у діяльність:

- Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України – використано для підготовки аналітичних матеріалів, обґрунтування пріоритетних напрямів підтримки малого та середнього бізнесу та формування пропозицій щодо підвищення стійкості сектору МСБ в умовах сучасних економічних викликів (довідка №31/1 від 27.04.2026 р.);

- консалтингової компанії «Діалог-Класик» для підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності в умовах системних трансформацій економічної безпеки бізнесу (№250603-01 від 03.06.2025 р.);

- ТОВ «ТЕХНОШВЕЙСЕРВІС» - для адаптації операційних циклів до воєнних викликів, оцінювання ресурсної автономності, цифровізації процесів та визначення пріоритетних напрямів діяльності підприємства на 2026–2027 роки (довідка від 12.03.2026 р.).

- Київського столичного університету імені Бориса Грінченка - для підготовки матеріалів навчальної дисципліни «Цифрова економіка» для здобувачів освітньо-професійної програми «Економіка міста. Урбаністика» спеціальності 051 «Економіка» (акт про впровадження результатів наукового дослідження в освітній процес).

Потенційно вагому практичну цінність дослідження становлять рекомендації щодо моніторингу потенціалу малого та середнього бізнесу щодо збільшення конвергенції зовнішньоекономічної діяльності з країнами ЄС.

Підтверджуючи оригінальність здійснених автором напрацювань, можна рекомендувати результати, отримані у дисертаційній роботі, до використання у своїй практичній діяльності: в діяльності органів місцевого

самоврядування; інституцій розвитку підприємництва (державні фонди підтримки та інфраструктурні установи), міжнародних організацій та донорських агенцій, представників бізнес-сектору (бізнес-асоціації, консалтингові компанії), окремих підприємств.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені автором у 12 наукових працях, серед них: 4 статті, опубліковані у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, з яких 3 - у співавторстві, 8 тез доповідей, опублікованих у збірках тез за результатами роботи науково-практичних конференцій різного рівня. Профіль видань і зміст наукових праць відповідають чинним вимогам щодо повноти висвітлення отриманих результатів дисертаційного дослідження на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Наголошуючи на загальній позитивній оцінці, вважаю за доцільне і необхідне висловити зауваження та положення дискусійного характеру, обговорення яких покликане стимулювати наукову думку автора дисертації та учасників процедури її захисту на подальше продукування наукових положень щодо розвитку даного наукового напрямку:

1. У змісті дисертаційної роботи очевидний акцент автора на розвитку малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану, але при цьому при характеристиці ролі МСБ у контексті економічної безпеки країни залишилися поза увагою проблеми та потенціал адаптації релокованого бізнесу, як достатньо ємного за питомою вагою сегменту.

2. У пп. 1.3 автором представлена систематизація нормативно-правового забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу в Україні за рівнями регулювання у формі ієрархії рівнів (рис. 1.3, с.60), черговість представлення виділених рівнів 1-6 потребує додаткової аргументації, оскільки сумнівним виглядає ієрархічна форма їх підпорядкованості та саме така черговість підпорядкованості.

3. При проведенні у розділі 2 статистичного аналізу кількісних параметрів МСБ доцільним було б проведення галузевого розрізу змін у секторі для подальшого перспективного регулювання на основі розробки заходів, чому автор не приділив належної уваги в аналітичній частині дисертації.

4. При розробці методичного інструментарію інтегрального автор використав статистично доступний перелік показників для оцінювання

розвитку МСБ України в контексті економічної безпеки за структурним, фінансовим, соціальним та цифровим блоками, який слід визнати досить спрощеним, при цьому також не наведено обґрунтування їх вагових коефіцієнтів (с.130).

5. Методичні напрацювання автора щодо оцінювання економічної безпеки сектору МСБ в частині застосування критеріїв інтерпретації коефіцієнтів не можна визнати повноцінно доказовими по причині відсутності обґрунтованості градації їх межових значень. При цьому аналогічні показники країн ЄС автором визначаються як «еталон ЄС» (с.154, 158), що за різних умов функціонування МСБ в Україні та ЄС не є економічно виваженим формулюванням.

6. Використання при проведенні дисертаційного дослідження результатів соціологічних опитувань бізнесу в умовах воєнного стану сприяло б доповненню аналітичної частини дослідження щодо функціонування малого та середнього бізнесу даними поведінкового моніторингу власників бізнесу, працівників та споживачів, що у сукупності гармонізувало б отримані автором результати.

7. У термінологічному аспекті автором подекуди використовується понятійний апарат, який не є усталеним у нормативно-правовому використанні та статистичному вимірі (наприклад, «мікробізнес»), також відмічається паралельне використання різних термінів у одному змісті («мале підприємство», «мале підприємництво», «малий бізнес»). Потребує деталізація автором цільової доцільності та трактування значення використовуваного поняття «нормовані показники», які використовуються у пп. 3.2 (с.157-160).

Проте, зазначені зауваження мають дискусійний характер з огляду на чітко означені позиції автора з порушеної проблематики – розвитку малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України на основі удосконалення методичних положень його функціонування, визначення дієвого інструментарію оцінювання та прогнозування, але при цьому не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Александрова Богдана Володимировича на тему «Розвиток малого та середнього бізнесу в умовах системних трансформацій економічної безпеки України», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка», є самостійною, завершеною, цілісною науковою працею, в якій представлено нові науково-обґрунтовані результати. Дисертація збагачує наукові погляди на сукупність теоретичних, методичних та практичних основ розвитку малого та середнього бізнесу в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення України на засадах безпекології економічних процесів та результатів. Наукові положення, висновки і рекомендації, що винесено на захист, одержані автором самостійно та сприяють розвитку економічної науки.

Дисертація за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44), а її автор Александров Богдан Володимирович заслуговує присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» спеціальності 051 «Економіка».

Рецензент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка

